

ПОЛІТИЧНИЙ ЦИКЛ І СТРУКТУРНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті здійснено огляд відмінних поглядів зарубіжних та вітчизняних вчених на проблему політичних циклів. Докладно розглянуто модель “залежної” економіки, розроблену К. Міласом, що пояснює утворення структурних деформацій в економіці внаслідок змін у економічній політиці урядів. З використанням даних за 1996–2011 рр. досліджено вплив політичних циклів на економічну політику України та оцінено їх вплив на структурні показники економіки.

Ключові слова: політичні цикли, модель “залежної” економіки, економічна політика, структурні деформації

Veshko A.

POLITICAL CYCLE AND STRUCTURAL DEVELOPMENTS IN THE UKRAINE'S ECONOMY

Summary. The various foreign and domestic interpretations on the issue of political cycles are analyzed. The dependent economy model, which explains the formation of structural deformations in the economy as a result of changes in the economic policies of governments, is considered in detail. Presence of political cycles in economic policy of Ukraine and their impact on the structural performance of the economy were empirically tested using the data from 1996–2011.

Keywords: political cycles, dependent economy model, economic policy, structural imbalances

1. Вступ

Перешкоди для проведення раціональної економічної політики у вигляді політичної компоненти досить часто називають головною проблемою економічної політики в Україні, яка перешкоджає реалізації вибраного економічного курсу [2, с. 167-168; 1, с. 16-17; 6, с. 8-10]. Таке явище притаманне багатьом країнам і отримало назву політичного циклу. Залежність економічної політики від реалій передвиборчої кампанії здатна впливати на циклічну позицію реального сектора, оскільки передбачає проведення експансійної економічної політики напередодні виборів із подальшою рестрикційною корекцією після їх проведення.

Явище політичного циклу однаковою мірою притаманне і промисловим країнам (не випадково перші дослідження стосувалися США) [18; 23; 14; 13], і країнам із трансформаційними економіками [6, с. 22-24; 17, с. 24]. Останнім часом приклади політичного циклу почали з'являтися у країнах ЦСЄ та колишнього Радянського Союзу [11, р. 12-14]. Якщо у промислових країнах циклічні явища обмежуються порівняно незначними змінами ВВП, то в інших країнах наслідки можуть бути набагато серйознішими. Ще вагомішими наслідки політично мотивованих змін в економічній політиці, підпорядкованих логіці максимізації електоральної підтримки, ви-

даються для України. Відбувається не лише чергування двох фаз “інфляція-дезінфляція” та “пожвавлення-спад економіки”, а набагато гірше – консервація структурних деформацій.

На підставі аналізу поглядів різних зарубіжних та вітчизняних вчених на проблему політичних циклів, нами виокремлено модель “залежної” економіки, розроблену К. Міласом, що пояснює утворення структурних деформацій в економіці внаслідок політично мотивованих змін в економічній політиці урядів. Використовуючи логіку зазначеної моделі, з використанням даних за 1996–2011 рр. досліджено наявність політичних циклів в економічній політиці України та оцінено їх вплив на структурні показники економіки.

Отримані висновки переконують, що в економічній політиці в Україні спостерігаються ознаки політичних циклів, які мають суттєвий негативний вплив на структурні показники економіки та перешкоджають розвитку її промислового потенціалу.

2. Огляд літературних джерел

Теорія політичних бізнес-циклів, починаючи з канонічних праць В. Нордхауса [18], А. Ліндбека [15], та Е. Тюфте [23], початково розглядалася різними економістами і політологами виключно у контексті промислово розвинутих країн. Теоретичні дослідження відрізнялися залежно від двох припущень: 1) мотивації політичних діячів та 2) характеру поведінки виборців. Традиційна теорія політичних бізнес-циклів характеризує політичних діячів як ідентичних і опортуністичних (це передбачає, що єдиною мотивацією політиків є бажання залишитися при владі). Виборці характеризуються як короткозорі та наївні (це проявляється через наявність адаптивних очікувань), і схильні голосувати за тих політиків, які забезпечили кращу економічну ситуацію безпосередньо перед виборами.

Традиційна модель політичного циклу була розкритикована за обидва ці припущення. Д. Хібс [14] першим піддав сумніву припущення, що поведінка політиків є виключно опортуністичною, і на неї не впливають їх ідеологічні переконання. Він стверджував, що ліві партії систематично віддають перевагу забезпеченню низького рівня безробіття за рахунок вищого рівня інфляції, у той час як праві партії мають діаметрально протилежні уподобання. Однак Д. Хібс продовжував притримуватися вихідних припущень В. Нордхауса щодо мотивації поведінки виборців.

Інші дослідники піддавали критиці припущення щодо короткозорості та адаптивних очікувань виборців. У межах опортуністичної структури політичного діяча А. Цукерман і А. Мельтцер [12], К. Рогофф [20], Т. Перссон і Г. Табелліні [19], пізніше Е. Стейн і Дж. Стреб [21] модифікували модель В. Нордхауса, за рахунок включення у неї раціональних очікувань виборців. Дані моделі базуються на припущенні про інформаційну асиметрію між виборцями і політиками, що стосується компетенції останніх. Політики знають свій власний рівень компетенції, але це виявляється виборцями з певним лагом (наприклад, вже після виборів). Виборці володіють раціональними очікуваннями, які базуються на наборі інформації, доступної для них у певний момент часу. Таким чином виборці змушені приймати рішення на основі спостереження економічних результатів. Це призводить до “раціонально ретроспективного” голосування, коли опортуністичні уряди здатні маніпулювати макроекономічною політикою задля покращення оцінки суспільством його купівельної спроможності і формування відповідних очікувань перед виборами.

А. Алесіна [8] ввів раціональні очікування у партійні моделі політичних бізнес-циклів. У цьому контексті як політики, так і виборці відрізняються у власних прете-

ренціях щодо інфляції та безробіття. А. Алесіна дотримується припущення Д. Хібса щодо поведінки політиків, проте наділяє виборців раціональними очікуваннями і політичними уподобаннями. Виборці надають перевагу партії, яка пропонує найбільш високу очікувану користь.

Вищезазначені моделі відрізняються і за емпіричними передбаченнями. Взаємодія опортуністичних політичних діячів та наївних виборців передбачає, що уряди систематично маніпулюватимуть економічною політикою задля створення регулярних багаторічних циклів у економічному зростанні та безробітті, за яких економічне зростання буде вище від рівноважного рівня, а безробіття нижче рівноважного рівня перед виборами, а після виборів відбуватиметься відповідна корекція цих показників. Традиційна теорія політичних бізнес-циклів передбачає, що фіскальна і монетарна політики до виборів будуть експансійними, а після їх завершення – рестрикційними. Також ця теорія передбачає зниження показника інфляції у передвиборчий період, та його зростання після виборів. Передбачення раціональних опортуністичних моделей є багато у чому подібними, проте акцент робиться на маніпуляціях з інструментами економічної політики, а не змінах у реальному секторі економіки. Таким чином тестування раціональних опортуністичних моделей політичних бізнес-циклів полягає у пошуку циклічних коливань у видатках бюджету, його дефіциті, зростанні грошової маси та сеньйоражі, а не безпосередньо у показниках інфляції, безробіття та економічного зростання. Очікується зростання видатків бюджету, дефіциту бюджету та пропозиції грошової маси у передвиборчий період, тоді як сеньйораж зростає у післявиборчий період, оскільки політики потребують фінансування передвиборчої експансійної політики.

Моделі партійної мотивації (або партійні моделі), навпаки будують свої передбачення на основі того, якою є орієнтація політиків діючої влади – правою чи лівою. Традиційні партійні моделі передбачають, що безробіття є нижчим на постійній основі, а інфляція – постійно вищою, під час перебування при владі лівих урядів у порівнянні до правих урядів. Моделі раціональних партій розділяють ці загальні передбачення, однак припускається, що подібні ефекти спостерігатимуться лише у передвиборчий період, а надалі економічна політика буде нейтральною щодо партійної приналежності уряду (щоправда, передбачається, що інфляція буде все ж вищою за перебування при владі лівих урядів).

В економічній теорії спостерігалися також спроби поєднання опортуністичної і партійної моделей політичних бізнес-циклів. Зокрема Б. Фрей та Ф. Шнайдер [13] у своїй праці представили партійну модель політичних циклів, яка полягає у тому, що політичні діячі, які перебувають при владі, схильні вдаватися до опортуністичної поведінки у випадках, коли їхня популярність серед виборців стрімко зменшується. А. Алесіна та Г. Розенталь [9] розробили модель політичних циклів, що на основі гіпотези про раціональні очікування поєднує елементи опортуністичної і партійної моделей.

Серед українських вчених, які займалися дослідженням політичних бізнес-циклів, особливої уваги заслуговують праці В. Шевчука [6; 1], М. Флейчук [1; 3], І. Грабинської та Ю. Мироновича [2]. Увага українських дослідників приділяється переважно питанням впливу політичних циклів в Україні на її соціально-економічний розвиток. В. Шевчуку вдалося емпірично підтвердити присутність політичних циклів в економічній політиці в Україні у період з 1996 по 2008 рр., а саме: фіктивна зміна виборів показала статистично значущий прямиий вплив на видаткову складову українського держбюджету. Також вдалося довести, що після виборів спос-

терігається корекція дефіциту бюджету за рахунок підвищення податків, а також прискорюється інфляція [1, с. 16-17]. Додатковий негативний вплив політичних циклів на економіку України здійснюється за рахунок збільшення рівня іллегальної економіки у передвиборчий період. Відповідне дослідження М. Флейчук підтвердило негативний вплив показника рівня іллегальної економіки (розрахованого за методом Крейга) на індекс людського розвитку в Україні [3, с. 36].

Більшість вітчизняних і зарубіжних вчених приділяють свою увагу переважно дослідженню впливу політичних циклів на економічну політику та деякі показники соціально-економічного розвитку (темпи зростання ВВП, інфляція, безробіття). На сьогоднішній день однак бракує ґрунтовних емпіричних досліджень впливу політичних циклів безпосередньо на структурні характеристики економік. Теоретична база для відповідних досліджень була сформована грецьким дослідником К. Міласом [16]. Модифікована ним модель “залежної” економіки включає у себе вплив політичних циклів через ефекти зайнятості на співвідношення між секторами виробництва товарів зовнішньої і внутрішньої торгівлі. Тестування даної моделі на основі даних грецької економіки засвідчило, що політичний цикл сприяє перетіканню ресурсів у сектор виробництва товарів внутрішньої торгівлі, що провокує відповідні структурні деформації. Підстави для такого явища у Греції створює велика частка державного сектору в економіці та адміністративний контроль заробітної плати. Використання моделі Міласа відкриває широкий простір для дослідження відповідних структурних ефектів для економік із “залежною” структурою виробничої кривої, до яких, зокрема, належить Україна.

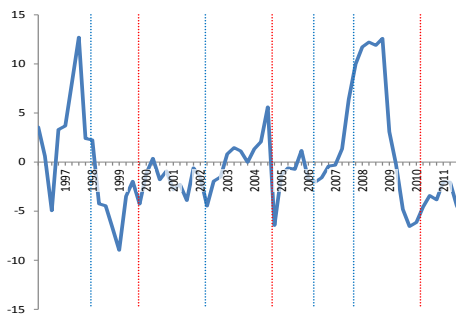
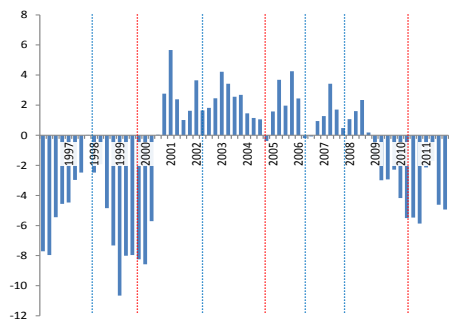
Практичний інтерес становить вплив фіскальної і монетарної політики, а також – інших чинників політично мотивованих змін (рівень довіри населення, премія від ризику та ін.) на структурний показник співвідношення між секторами Q^T і Q^N . Зазначена залежність може бути також взаємною, коли структура реального сектора впливає на характер економічної політики загалом, а також активізує електоральну підтримку зокрема.

3. Економічна політика у контексті політичного циклу

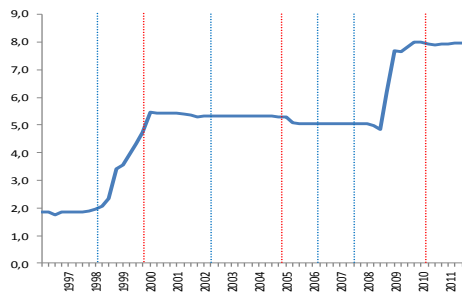
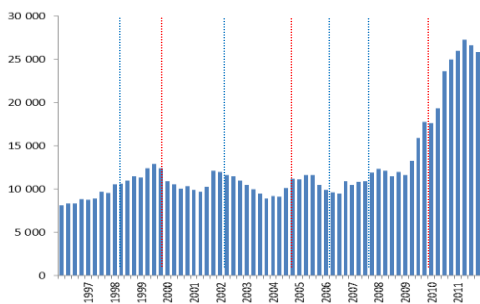
Навіть побіжне порівняння динаміки основних макроекономічних показників із часовими інтервалами парламентських і президентських виборів дозволяє візуально визначити три основних особливості (рис. 1).

По-перше, сальдо бюджету зазвичай погіршується напередодні виборчих кампаній. Дуже виразно це помітно на прикладі виборчих кампаній 1999, 2004, 2006, 2007 та 2010 рр., коли діюче керівництво країни напередодні виборів вдавалося до низки політично-мотивованих експансійних рішень. Зрозуміло, що це могло сформува-ти відповідні стійкі очікування політичного циклу в середовищі бізнесу та пересічних громадян. Хоча після виборів повинно відбуватися поліпшення показників сальдо бюджету, що дозволяє частково нейтралізувати передвиборчий дефіцит бюджету, таке спостерігалось не завжди і досить часто у недостатній мірі, особливо в останні роки. Найбільш раціональною бюджетна політика виглядала у період 2000–2008 рр., коли передвиборче збільшення видатків бюджету постійно супроводжувалося їх корекцією відразу ж по завершенню виборів, що відповідає логіці класичних політичних циклів. Однак починаючи з 2008 р. мають місце так звані часткові цикли, коли експансійні заходи напередодні виборів не позначаються подальшою корекцією по їх завершенні, що сприяє стрімкій акумуляції боргових зобов'язань для

фінансування державного сектора. Як свідчить досвід країн Африки, деструктивні наслідки подібних часткових циклів є значно більшими і тривалішими [10, с. 15].

а) сальдо бюджету (% від ВВП); б) грошова маса (% від рівноважного значення);

в) валовий зовнішній борг (млн доларів США); д) обмінний курс гривні до долара США (грн./дол. США);

Рис. 1. Україна: вибрані макроекономічні показники, 1996–2011 рр.

Джерело: розраховано за даними IFS

По-друге, до 2004 р. позитивним чинником вважалося те, що президентські і парламентські вибори в Україні розведені у часі. Політична доцільність збереження атрибутів грошової та цінової стабільності до часу президентських виборів робила недоцільною будь-яку експансійну діяльність напередодні парламентських виборів (передвиборча кампанія 1998 р. позначилася покращенням фіскальної дисципліни, а збільшення дефіциту бюджету в 2002 р. було відносно незначним), і циклічні коливання у економічній політиці набирали найбільшого розмаху переважно у період президентських виборів [6, с. 25]. Однак внаслідок конституційної реформи 2004 р. відбувся новий перерозподіл повноважень між урядом і президентом країни, що загострив політичну боротьбу довкола парламентських виборів і тим самим скоротив інтервал політичних циклів.¹⁵

¹⁵ Для подолання гострої політичної кризи 8 грудня 2004 р. Верховна Рада ухвалила Закон України № 2222-IV “Про внесення змін до Конституції України”, що передбачав перехід від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської форми правління, формування уряду коаліцією депутатських фракцій, подовження терміну повноважень Верховної Ради до п’яти років. Конституційна реформа зменшила повноваження президента, і, таким чином, знизила рівень значущості спірних президентських виборів. Після приходу до влади Віктора Януковича і Партії Регіонів 1 жовтня 2010 р. Конституційний Суд України визнав даний закон таким, що не відповідає Конституції України і тим самим поновив чинність Конституції 1996 р.

По-третє, простежується відсутність чітко окресленої циклічності у монетарній політиці. Це може пояснюватися як реакцією НБУ на різноманітні макроекономічні шоки, що безпосередньо корелювало зі ступенем незалежності, так і особливостями політичного моменту. Не секрет, що в окремі періоди (1996–1999 рр., 2001–2002 рр., 2008–2009 рр.) керівництво НБУ перебувало у складних стосунках із виконавчою владою, що не схило до політики у дусі політичного циклу (радше навпаки – монетарна політика Нацбанку могла видаватися спробою обмежити амплітуду експансійного стимулювання сукупного попиту). Натомість у 2003–2004 рр. НБУ виразно підтримував спроби передвиборчого стимулювання економіки за допомогою монетизації валютних резервів¹⁶ та розширення фінансової бази для фінансування дефіциту бюджету комерційними банками. Достатньо сказати, що С. Тігіпко, який з грудня 2002 р. перебував на посаді голови НБУ, влітку 2004 р. очолив передвиборчий штаб діючого прем'єр-міністра В. Януковича – одноосібного кандидата від влади на посаду президента України.

Зростання “грошового навісу” в період 1996–1997 рр. пов’язується з емісійним фінансуванням дефіциту держбюджету і є яскравим прикладом передвиборчого монетарного популізму (експансійна монетарна політика здійснювалася напередодні виборів для “пожвавлення” економічного розвитку та через побоювання банкрутств у банківській системі), що засвідчило потенційну вразливість НБУ до політичного тиску. Саме небажання формально незалежного центрального банку обмежити монетарну базу під час неспокою на зовнішніх фінансових ринках стало інструментальним чинником фінансової кризи в Україні [6, с. 24]. Фінансова та валютна кризи 1998 р., а не міркування циклічності, стали у цьому випадку причинами післявиборчої корекції у монетарній політиці.

Яскравим прикладом монетарного політичного циклу була також президентська виборча кампанія 2004 р., коли напередодні виборів провадилася експансійна монетарна політика стимулювання економіки з метою підвищення довіри електорату до провладного кандидата В. Януковича, а по їх завершенню – комплекс заходів рестрикційного характеру, що передбачав контрастний перехід до профіциту бюджету (вже під керівництвом нового уряду Ю. Тимошенко) та обмеження пропозиції грошової маси (на той час діями НБУ фактично керував А. Яценюк, перший заступник голови правління). Політика нової влади дозволила запобігти негативним наслідкам попередньої монетарної експансії, зокрема вдалося втримати стабільність грошової одиниці¹⁷ та знизити темпи інфляції.

Наступні прояви політичного циклу в монетарній політиці спостерігалися протягом 2007–2008 рр., однак збільшення грошової маси в даному випадку на відміну від попередніх разів було пов’язане з бажанням діючого президента країни (який у ті часи мав ексклюзивний вплив на керівництво НБУ) підірвати довіру електорату до

¹⁶ Така політика навесні 2004 р. зазнала критики з боку окремих економістів, зокрема В. Шевчука [4, с. 59–60]. Передбачалося, що збільшення валютного покриття грошової бази на 10% підвищує процентну ставку за кредитами на 0,8%. Зі свого боку, підвищення процентної ставки погіршує динаміку промислового виробництва, але без очікуваного антиінфляційного впливу. Окрім того збільшення грошової маси розглядається чинником знецінення грошової одиниці, що створює вагомий розходження між системами обмінного курсу *de facto* і *de jure*.

¹⁷ Знаковим є те, що два із трьох епізодів циклічності у монетарній політиці України – у 1998 і 2008 рр. – позначилися стрімкою девальвацією національної грошової одиниці. В обох випадках вагому роль відіграла низка факторів: а) штучне підтримання завищеного курсу гривні, що за умов стрімкого збільшення пропозиції грошової маси стримувало її інфляційну віддачу; б) відсутність своєчасної корекції; в) зовнішня складова у вигляді кризи платіжного балансу.

уряду Ю. Тимошенко.¹⁸ Щоправда вплив дострокових виборів 2007 р. мав відкладений ефект і подібний задум не був реалізований повною мірою. Як і до цього в 1997–1998 рр., з початку осені 2008 р. корекція у монетарній політиці була спричинена наростаючою кризою платіжного балансу, що пов’язувалася із “зупинкою” потоків капіталу та несприятливими змінами у кон’юктурі світових ринків для вітчизняних експортерів (головним чином це стосувалося відчутного падіння цін на металопродукцію).

Основною особливістю парламентської кампанії 2012 р. є те, що вона фактично стала прелюдією до набагато важливішої президентської кампанії 2015 р., а тому відхилення у бік зростання видатків бюджету та грошової маси можуть бути поміркованішими, а головний потенціал макроекономічної деструкції відкладено на 2015–2016 рр. Можна припустити, що максимальні соціальні ініціативи будуть розгорнуті у 2015 р. – за декілька місяців до президентських виборів. Відповідно рестрикційну корекцію слід очікувати в 2016–2017 рр. Це лише підсилить тенденцію до поглиблення структурних деформацій, які з кожним роком мають все виразніший деструктивний характер і стають все коштовніші для демонтажу.

4. Теоретична модель

Зручним інструментом для моделювання залежності структурних характеристик економіки від політичного циклу може слугувати модель “залежної” економіки запропонована К. Міласом¹⁹ [16, с. 124–125].

На основі виробничої функції CES для сектора виробництва товарів зовнішньої торгівлі (Q^T), у якому виокремлюється капітал (k_T), робоча сила (l_T), та сировина (o_T) за умов досконалої конкуренції отримано наступні довгострокові лінійні рівняння для валового доходу (q_T), сировинного сектора (o_T) та зайнятості (l_T), відповідно:

$$q_T = \pi_1 v_T + (1 - \pi_1) o_T, \quad (1)$$

$$o_T = q_T - \rho(p_O - p_T), \quad (2)$$

$$l_T = v_T - \sigma(w - p_T) + \frac{\sigma}{\rho}(q_T - v_T), \quad (3)$$

де v_T – це додана вартість у секторі, ρ – еластичність заміщення між v_T та o_T , σ – еластичність заміщення між k_T і l_T , $p_O - p_T$ є відносною ціною на сировину, $w - p_T$ відноситься до реальної заробітної плати, а π_1 – це частка доданої вартості у валовому випуску ($0 < \pi_1 < 1$). Усі змінні представлені у логарифмах.

¹⁸ Був використаний так званий “аргентинський” варіант політичного циклу, коли метою експансійної економічної політики є створення таких труднощів наступному уряду, щоб якнайшвидше повернутися до влади. В даному випадку такою метою було усунення від влади діючого прем’єра Ю. Тимошенко шляхом проведення дострокових парламентських виборів. 8 жовтня 2008 р. Президент України Віктор Ющенко оголосив про розпуск Верховної Ради, Указ був підписаний 9 жовтня і набрав чинності з 10 жовтня, в Указі встановлено дату виборів — 7 грудня 2008 р. Однак після численних апеляцій дія даного Указу була призупинена, а дострокові парламентські вибори так і не відбулися.

¹⁹ Логіка “залежної” економіки і раніше використовувалася для реалістичного для реалістичного пояснення процесів в українській економіці [4, с. 534–580; 7, с. 103–107], а тому заслуговує на увагу як ефективний аналітичний інструмент. Порівнюючи з іншими варіантами моделі “залежної” економіки, основною перевагою моделі Міласа є те, що вона описує вплив фіскальної політики та змін обмінного курсу, які безпосередньо пов’язані з монетарною політикою, на структуру економіки.

Підставивши рівняння (2) і (1) у рівняння (3), отримаємо функцію довгострокового попиту на робочу силу у секторі виробництва товарів зовнішньої торгівлі:

$$l_T = v_T - \sigma(w - p_T) - \frac{\sigma(1 - \pi_1)}{\pi_1}(p_O - p_T), \quad (4)$$

Що стосується сектора виробництва товарів внутрішньої торгівлі (Q^N), припускаємо, що він складається переважно із сфери послуг, де рівень цін визначається за такою формулою:

$$p_N = w - (v_N - l_N), \quad (5)$$

тобто ціни визначаються різницею між заробітною платою та продуктивністю у секторі Q^N ("гіпотеза цін на основі собівартості"). Важливою характеристикою даної моделі є те, що номінальна заробітна плата, w , є однаковою для обох секторів, тобто дотримується засадниче припущення так званої Скандинавської моделі інфляції.

Сукупний попит на робочу силу та ВВП на основі вартості чинників виробництва мають наступний вигляд:

$$l = d_T + (1 - \tau)l_N, \quad (6)$$

$$v = v_T + (1 - \tau)v_N, \quad (7)$$

де τ – це частка товарів зовнішньої торгівлі у внутрішньому виробництві.

З рівнянь (6) та (7) отримуємо:

$$l_N - l = \tau(l_N - l_T), \quad (8)$$

$$v_N - v = \tau(v_N - v_T). \quad (9)$$

Використовуючи рівняння (4), (5), (8), (9) та припускаючи, що еластичність заміщення між капіталом та робочою силою (σ) дорівнює одиниці, ми отримуємо:

$$l_N - l_T = (v_N - v_T) + (p_N - p_T) + \frac{1 - \pi_1}{\pi_1}(p_O - p_T). \quad (10)$$

Рівняння (10) відображає довгострокові залежності для відносної зайнятості у секторі Q^N . Коли співвідношення $p_N - p_T$ зростає, виробництво товарів внутрішньої торгівлі стає відносно більш прибутковим, що провокує до переміщення ресурсів із сектора Q^T до сектора Q^N . Зокрема $p_N - p_T$ інтерпретується як обернена величина реального обмінного курсу або обернена величина конкурентоспроможності. Таким чином падіння конкурентоспроможності має стимулюючий вплив на сектор виробництва товарів зовнішньої торгівлі. З рівняння (10) також випливає, що коли ціна на сировину у секторі Q^T зростає, відносна зайнятість у секторі Q^N також зростає. Рівняння (10) передбачає пропорційність між відносною зайнятістю та відносним випуском (відносними цінами), таким чином коефіцієнти при робочій силі та доданій вартості (цінах) є рівними але протилежними за знаками.

Ефекти сукупного попиту в моделі враховуються шляхом включення міркувань фіскальної політики. Припускається, що державні видатки визначають попит у секторі Q^N . Таким чином відносні обсяги виробництва $v_N - v_T$ та відносна зайнятість $l_N - l_T$ перебувають у прямій залежності від фіскальної змінної (g).

Вплив політичних циклів на структурні характеристики економіки може проявлятися через зміни як у фіскальних показниках (g), так і через динаміку реального обмінного курсу $p_N - p_T$.

Особливістю економік із “залежною” структурою виробничої кривої є те, що збільшення державних витрат стимулює платоспроможний попит здебільшого у секторі Q^N . Особливо чітко це простежується у країнах із високим рівнем майнового розшарування, де збільшення соціальних витрат збільшує попит переважно на продукти першої необхідності, виробництво яких відноситься до сектора внутрішньої торгівлі. Збільшення соціальних витратів на заробітну плату працівникам державного сектора економіки також додатково сприяє переміщенню ресурсів із сектора Q^T до сектора Q^N .

Додатковим фіскальним інструментом впливу на структурні характеристики економіки є державне фінансування інфраструктурних проектів, яке може бути зручним інструментом реалізації політичних циклів, оскільки дозволяє за короткий період часу перед виборами відчутно скоротити рівень безробіття в країні. Хоча у короткостроковій динаміці простежується виразний стимулюючий вплив на розвиток сектора Q^N (до якого належить будівельна галузь), у довгостроковій перспективі забезпечення належного рівня розвитку інфраструктури в країні, навпаки, здатне сприяти розбудові виробничих галузей сектора Q^T , покращуючи рівень їх інвестиційної привабливості.

Зміцнення грошової одиниці дозволяє у короткотерміновій перспективі безінфляційно підвищити добробут населення, оскільки знижуються ціни на імпортовані товари і таким чином підвищується купівельна спроможність домашніх господарств. Однак подібна динаміка обмінного курсу може негативно позначитися на секторі Q^T , який через ревальвацію грошової одиниці втрачатиме цінові переваги у зовнішній торгівлі. Подібний наслідок матиме інфляційна інерція ($\uparrow p_N$) від передвиборчої експансійної фіскальної та монетарної політик. Ситуацію не здатна покращити навіть післявиборча девальвація грошової одиниці, що стає наслідком занадто тривалого підтримання стабільного курсу при значному збільшенні пропозиції грошової маси, оскільки знецінення грошової одиниці здебільшого позначається загальною макроекономічною дестабілізацією, “втечею” капіталу та інфляційною інерцією. Це паралізує інвестиційний процес та нівелює цінові конкурентні переваги від девальвації. Таким чином можна стверджувати, що будь-які політично мотивовані коливання в економічній політиці, що пов’язані з виборчим процесом, сприяють поширенню структурних деформацій переважно на користь сектора Q^N , що лише поглиблює “залежний” характер економіки країни.

5. Емпіричні результати

Спершу нами емпірично досліджено наявність політичних циклів у економічній політиці урядів України, а згодом їх вплив на структурні характеристики. Особливо тестувався вплив фіктивної змінної виборів на показники фіскальної, монетарної та курсової політик. Вибірка квартальних даних охоплювала 1996–2011 рр. Використовувалися наступні показники: g_t – витрати державного бюджету України (млн грн.); m_t – грошовий агрегат M2 (млн грн.); e_t – обмінний курс (грн./дол. США); r_t – облікова ставка Національного Банку України (%); ele_t – фіктивна змінна зі значенням “1” для трьох кварталів перед президентськими та парламентськими виборами; $ppresele_t$ – фіктивна змінна зі значенням “1” для трьох кварталів після президентських виборів; $pparlele_t$ – фіктивна змінна зі значенням “1” для трьох кварталів після парламентських виборів.

Для системи з трьох регресійних рівнянь за допомогою методу двокрокових найменших квадратів (2SLS) нами було отримано такі оцінки:

$$g_t = \begin{matrix} -0,025 & -0,002 g_{t-1} & +0,293 e_t & +0,061 e_t, \\ (-2,373^{**}) & (-0,014) & (2,248^{**}) & (2,900^*) \end{matrix} \quad (11)$$

$$adj.R^2 = 0,15 \quad DW = 1,83$$

$$m_t = \begin{matrix} -0,139 & +0,124 m_{t-1} & -0,544 r_t & +0,219 e_t, \\ (-2,300^{**}) & (1,035) & (-1,909^{***}) & (1,821^{***}) \end{matrix} \quad (12)$$

$$adj.R^2 = 0,06 \quad DW = 2,14$$

$$e_t = \begin{matrix} 0,009 & +0,368 e_{t-1} & -0,002 ppresele_t & +0,036 pparlele_t, \\ (0,814) & (3,044^*) & (-0,069) & (1,727^{***}) \end{matrix} \quad (13)$$

$$adj.R^2 = 0,15 \quad DW = 2,06$$

де показники g_t , m_t , e_t , та r_t використано у вигляді перших різниць відповідних логарифмів²⁰.

Виразно помітно, що незалежно від характеру кампанії – президентська чи парламентська – відбувається збільшення видатків бюджету та грошової маси. Такий результат підтверджує присутність логіки політичного циклу в обох аспектах – експансійної фіскальної і монетарної політик. Президентські вибори не впливають на обмінний курс, чого не можна стверджувати про вибори до Верховної Ради, які позначаються знеціненням гривні.

З інших результатів вартують уваги:

1) девальвація гривні (e_t) провокує збільшення державних видатків (g_t). Одним з пояснень даного явища є те, що нестабільність обмінного курсу завдає потужного удару по банківській і фінансовій системах, а у відповідь на це уряд нарощує програми рефінансування банків за рахунок коштів держбюджету;

2) інерційність показника обмінного курсу, що вимагає дотримання жорсткої монетарної політики для збереження його стабільності.

3) збільшення процентної ставки (r_t) має виразний рестрикційний ефект стосовно грошової маси (m_t), що може бути ефективним чинником боротьби з інфляцією.

Емпіричні оцінки для одночасної залежності динаміки ВВП та структури промислового сектора виявилися такими:

$$str_t = \begin{matrix} 0,166 & +0,721 str_{t-1} & +7,038 e_t & -1,312 e_t, \\ (0,591) & (8,099^*) & (2,048^{**}) & (-2,401^{**}) \end{matrix} \quad (14)$$

$$adj.R^2 = 0,55 \quad DW = 1,77$$

$$y_t = \begin{matrix} -0,044 & +0,945 y_{t-1} & +0,116 str_{t-3}, \\ (-0,306) & (3,931^*) & (2,061^{**}) \end{matrix} \quad (15)$$

$$adj.R^2 = 0,43 \quad DW = 2,05$$

З ймовірністю 95% виборчі кампанії в Україні позначаються структурними деформаціями на користь сектора внутрішньої торгівлі. Подібний вплив є наслідком двох факторів – збільшення сукупного попиту та очікувань цінової і грошової динаміки. З одного боку, експансійна фіскальна політика у вигляді збільшення видатків на соціальний захист та пенсії стимулює попит на продукцію сектора Q^N (подібне стимулювання

²⁰ В усіх випадках статистика Дарбіна–Уотсона DW не виявляє автокореляції залишків, що засвідчує прийнятність отриманих оцінок. Коефіцієнт детермінації R^2 порівняно невисокий, проте такі значення загалом притаманні емпіричним оцінкам бізнес-циклів.

першочергово стосується товарів першої необхідності та імпортних товарів²¹). Ще однією сферою використання бюджетних коштів стають чисельні інфраструктурні проекти, які стимулюють сектор Q^N з боку пропозиції. Особливістю економіки України є відсутність позитивного впливу на промисловий розвиток від розбудови інфраструктури. Це відбувається з двох причин: по-перше, після виборів спостерігається різке скорочення фінансування інфраструктурних проектів, значна частина з яких залишається незавершеними; по-друге, низька якість об'єктів, пов'язана з тіньовими схемами розкрадання бюджетних коштів; по-третє, часто державні кошти замість того, щоб вкладатися в об'єкти виробничої інфраструктури вкладаються у розвиток рекреаційної інфраструктури (стадіони, готелі і т.д.).

Другим вагомим фактором впливу політичних циклів на структурні деформації стають очікування фізичних і юридичних осіб. Політична невпевненість та очікування девальвації, спровоковані надмірним збільшенням абсорбції, викликають у інвесторів побоювання щодо самодостатності поточного рахунку та державного боргу, що призводить до “втечі” капіталу з країни. Ті ж інвестори, що залишилися у країні віддають перевагу невиробничим галузям, що не потребують довгострокового вкладання коштів, і передбачають значно коротший період окупності інвестицій.

Показово, що зростання структурних деформацій на користь сектора Q^N ($\downarrow str_i$) стає вагомою перешкодою для сталого економічного розвитку країни, і навпаки – вагомим чинником економічного зростання виступає розвиток промисловості, особливо її технологічних галузей. Такий висновок виглядає інтуїтивно зрозумілим і засвідчує головне стратегічне завдання для політиків усіх мастей – на основі реіндустріалізації економіки за рахунок середньо- і високотехнологічних галузей створити підвалини для прискорення рівноважного темпу зростання ВВП.

6. Висновки

Останнім часом ознаки політичного циклу все частіше почали виявлятися в економіках країн ЦСЄ та колишнього Радянського Союзу. Одним із яскравих прикладів є Україна, де інструменти економічної політики систематично використовуються з метою максимізації електоральної підтримки у передвиборчий період шляхом експансійного стимулювання доходу. Отримані нами емпіричні оцінки підтвердили присутність політичних циклів як у фіскальній, так і монетарній політиці країни. Доведено, що окрім загальної фінансової дестабілізації, подібні циклічні коливання здатні суттєво впливати на структурні характеристики економіки. Політичні цикли в Україні призводять до поглиблення “залежного” характеру її економіки шляхом стимулювання структурних деформацій на користь сектору товарів внутрішньої торгівлі, що, у свою чергу, значно погіршує динаміку доходу. Відповідно до цього перспектива майбутніх досліджень вбачається у пошуку ефективних інструментів протидії політичним циклам у трансформаційних економіках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. „Вплив політичних циклів на економічне зростання”: Матеріали засідання “круглого столу” / [Члени редколегії: В. І. Волошин, М. І. Флейчук, У. В. Ткачук, Н. І. Черкас.] – Львів: Арал, 2008. – 106 с.

²¹ Імпорт продукції в Україну здійснюється здебільшого через великих торговельних посередників. Таким чином зростання попиту на імпортовані товари значною мірою стимулює торговельну галузь країни, що належить саме до сектора Q^N .

2. Грабинська І. В. Ділові політичні цикли у сучасній ринковій економіці / І. В. Грабинська, Ю. А. Миронович // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.13. – С. 160-170.
3. Флейчук М. Недосконалість системи фінансування передвиборчого процесу в Україні як загроза соціально-економічному розвитку країни / М. Флейчук // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 4(5). – С. 33-40.
4. Шевчук В. Вплив монетизації валютних резервів НБУ на макроекономічні показники української економіки / В. Шевчук / Матеріали наук.-практ. конф. “Монетарна політика в умовах економічного зростання” (Київ, 28 травня 2004 р.). – К.: НБУ, 2004. – С. 57-62.
5. Шевчук В. Міжнародна економіка: теорія і практика: підручник / В. Шевчук. – [2-ге вид., перероб. і доп.] – К.: Знання, 2008. – 663 с.
6. Шевчук В. Небезпека політичного циклу: мексиканський “епізод” та українські реалії / В. Шевчук // Економіст. – 1998. – № 2. – С. 22-27.
7. Шевчук В. Платіжний баланс і макроекономічна рівновага в трансформаційних економіках: досвід України: монографія / В. Шевчук. // Львів: Каменяр, 2001. – 495 с.
8. Alesina, A. Macroeconomic Policy in a Two-Party System as a Repeated Game / A. Alesina // Quarterly Journal of Economics. – 1987. – Vol. 102. – Issue 3. – P. 651-678.
9. Alesina, A., Rosenthal, H. Partisan Politics, Divided Government, and the Economy. – New York: Cambridge University Press, 1995. – 300 p.
10. Block, S. Political Business Cycles, Democratization, and Economic Reform: the Case of Africa / S. Block // Journal of Development Economics. – 2002. – Vol. 67. – Issue 1. – P. 205-228.
11. Čajka, R. Impact of Political Cycles on Structural Deficits – Evidence from the Central European Countries / R. Čajka // International Proceedings of Economics Development and Research. – 2012. – Vol. 50. – P. 10-14.
12. Cukierman, A. A Positive Theory of Discretionary Policy, the Cost of Democratic Government, and the Benefits of a Constitution / A. Cukierman, A. Meltzer // Economic Inquiry. – 1986. – Vol. 24. – Issue 3. – P. 367-388.
13. Fray, B., Schneider, F. An Empirical Study of Politico-Economic Interaction in the United States // The Review of Economics and Statistics. – 1978. – Vol. 60. – Issue 2. – P. 176-183.
14. Hibbs, D. Political Parties and Macroeconomic Policy / D. Hibbs // American Political Science Review. – 1977. – Vol. 71. – No. 4. – P. 1467-1487.
15. Lindbeck, A. Stabilization Policy in Open Economies with Endogenous Politicians / A. Lindbeck // American Economic Review. – 1976. – Vol. 66. – Issue 2. – P. 1-19.
16. Milas, C. Employment, Output and Political Business Cycle Effects in the Greek Non-tradable Sector / C. Milas // Applied Economics. – 2000. – Vol. 32. – Issue 2. – P. 123-133.
17. Nieto Parra, S. Santiso, J. Revisiting Political Budget Cycles in Latin America. OECD Development Centre Working Paper No. 281. – Paris: OECD Development Centre, 2009. – 52 p.
18. Nordhaus, W. D. The Political Business Cycle / W. D. Nordhaus // Review of Economic Studies. – 1975. – Vol. 42. – Issue 2. – P. 169-190.
19. Persson, T., Tabellini, G. Macroeconomic Policy, Credibility, and Politics. – Chur: Harwood Academic Publishers, 1990. – 186 p.
20. Rogoff, K. Equilibrium Political Budget Cycles / K. Rogoff // American Economic Review. – 1990. – Vol. 80. – Issue 1. – P. 21-36.
21. Stein, E. Political Stabilization Cycles in High-Inflation Economies / E. Stein, J. Streb // Journal of Development Economics. – 1998. – Vol. 56. – P. 159-180.
22. Streb, J. M. Temporal aggregation in political budget cycles. CEMA Working Papers: Serie Documentos de Trabajo No. 403. – Buenos Aires: Universidad del CEMA, 2009. – 39 p.
23. Tufte, E., Gordon, S. Political Control of the Economy / E. Tufte // Business Horizons. – 1979. – Vol. 22. – Issue 5. – P. 83-84.